

У своїх подальших рефлексіях Ю. Романчук згадує Михайла Качковського, який заохочував молодих людей до творчої праці такими словами: «Пишіть, пишiть, то не така велика штука; от і я часом пробую: а ти, а ти, а ти, тай буде» [ЦДІА у Львові: арк. 6]. Відтак він радить не прикриватися Шевченком, згадати те, що може виправдати його, але неправильна форма не перестав бути «помилкою навіть у Т. Шевченка». Такі судження щодо віршування Т. Шевченка є поверховими і дилетантськими. Критик відзначав, коли великі поети слугують прикладом, тоді треба дивитись на їхні кращі сторони їхньої майстерності, а не на від'ємні.

Вже на початку ХХ ст., коли українці вибороли право мати свою пресу, виникла найбільша проблема: хто буде її читати. Через неосвіченість більшої половини українського населення періодичні видання не виконували свого призначення. Це мала бути передвиборча агітація, парламентська та сеймова діяльність, міжнародні новини і т. д. В інтерв'ю газеті «Свобода» 23 травня 1922 р., відомий меценат Євген Чикаленко сказав: «видаючи 9 років «Раду» в глибині душі гадав, що проваджу безнадійну працю, бо що може зробити газета, коли нарід наш не вмiє читати?» [ЦДІА у Львові, арк. 11].

Отже, працюючи до 1900 року гімназiальним учителем Ю. Романчук вбачав шляхи формування української літературної мови у генетичному зв'язку з розмовною народною мовою. Його концепція єдиної української літературної мови реалізовувалася через розвиток, взаємозбагачення літературно-мовних конструкцій з використанням народних словесно-мовних, а не іншомовних запозичень.

Іншомовні запозичення, зроблені українськими поетами у творах, він вважав не ознакою відсутності в українській мові аналогічних слів і словосполучень, а невисокою культурою віршотворців, наголошуючи на важливості форми і змісту в мистецькому творі.

Література: *Романчук 1913*: Романчук Юліан – перший український віцепрезидент австрійської палати послів. – Львів, 1913.; Яр Семенович. // Зоря. – 1892. – 478 с.; ЦДІАУ у Львові: Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУ у м. Львові). – Ф. 382. – оп. 1. – спр. 61. – арк. 1–7.; Романчук Ю. – перший український віцепрезидент австрійської палати послів. – Львів, 1913.; ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 382. – оп.1. – спр. 20. – арк. 11.; Булачек Володимир. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність. – Львів, 2011. – 176 с.; *Плекан*: Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. ХХ ст.) // Режим доступу: <http://kolomyya.org/histpub/historipub54.htm>.; Чорновол: Чорновол І. Юліан Романчук – сеньйор українських політиків / І. Чорновол. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji/librari/lviv2/chornovo.htm>.

Пилипшин О. Украинские писатели в рецепции Ю. Романчука.

В статье исследуется общественно-политическая и культурно-просветительская деятельность конца XIX – начала XX века Юлиана Романчука, который ратовал за сохранение сформированных многолетней историей поэтических форм и рифм родного языка, в частности украинскими поэтами при написании произведений.

Ключевые слова: Юлиан Романчук, литературный язык, украинская поэзия.

Іванна Луцишин, асп.

Екзистенціаль тривоги в дискурсі роману «Заповіт батьків» Володимира Винниченка

У статті виявлено нарративних носіїв екзистенціалу тривоги у романі В. Винниченка «Заповіт батьків»; здійснено аналіз наявних у художньому дискурсі тривоги відсутності змісту існування і тривоги осуду, а також аналіз суміжних проблем: порушення морального імперативу та скоєння гріха.

Ключові слова: тривога відсутності сенсу існування, тривога осуду, мораль, гріх, проституція.

In the article the narrative transmitters of ekzistencial of the anxiety in the novel by V. Vinnichenko «Testament of parents» are found out; the analysis of present in discourse the anxiety of absence of maintenance of existence and the anxiety of conviction is carried out, and also analysis of contiguous problems: the violation of moral imperative and the feasant of sin are carried out.

Keywords: anxiety of absence of sense of existence, anxiety of conviction, moral, sin, prostitution.

Художній дискурс малодослідженого твору В. Винниченка «Заповіт батьків» привертає увагу своєю відвертістю і неприкритим бажанням автора сказати про те, що вважалося аморальним і старанно приховувалося. Тут порушено такі резонансні проблеми, як захворювання сифілісом, проституція, сімейний імморалізм та життя божими. У романі панує атмосфера крайньої всездозволеності і гріха, який тісно пов'язаний із відчуттям тривоги. Отже, **метою нашої статті** є експлікація особливостей екзистенціалу тривоги у фікційній дійсності роману «Заповіт батьків».

Після виходу у світ роману «Чесність з собою», в основі якого сюжет із п'єси «Щаблі життя», розгорілися справжні критичні баталії навколо тематики творчості В. Винниченка. У 1911 році автор пише відкритий лист до своїх читачів і критиків під назвою «Про мораль пануючих і мораль пригноблених», мета якого відповісти на інвективні статті марксистів, що позиціонували В. Винниченка як «ренегата, відступника, захисника реакції, негідника, мерзотника, сутенера, підголоска охоронців міщанства» [Винниченко 1911: 4]. Пояснювати власний художній метод письменник взявся заради того, що звинувачували його ті, з якими він вважав себе одностороннім. Їм В. Винниченко докоряв тим, що не зуміли розпізнати: він, перш за все, самого себе вивів на чисту воду, свій сором, сумніви і пошуки [Винниченко 1911: 14]. Обурення критиків з приводу «блуждіння» письменника над пануючою мораллю було тільки грою, бо описував автор правдиву ситуацію того часу і закликав інших мати сміливість бути чесними з собою.

«Екзистенціальний дискурс Винниченка прикметний передусім увагою до таких людських властивостей, як жорстокість, образа, лицемірство, загалом імморальність, маскована під моральність» [Гундорова 1997: 188]. Звертання В. Винниченком до болючих місць суспільної моралі ранило її захисників. Етика порубіжжя виступала дволиким Янусом, і ті, наприклад, що вдень обороняли святе, ввечері ішли в публічний дім. Власне про її заперечення письменником у повному сенсі говорити не варто, це був швидше пошук нових правил для нового часу. Описані у творі ситуації – наслідки цікавих психічних перетворень у свідомості людей початку ХХ століття. Маємо сміливість твердити, що приводом до багатьох із них була тривога.

В. Винниченко стверджував: «... в людей розлад між їхніми законами та законами природи. Нема згоди» [Винниченко 1926: 144], маючи на увазі не лише суперечності між інстинктами і мораллю, а й боротьбу людини з собою задля відповідності встановленим нормам. Відповідати ідеалові було вдвічі важче, бо навіть мораль батьків мала подвійний стандарт, причому «абсолютний характер поступався умовному» [Винниченко 1911: 17]. Соціалісти-революціонери – герої того часу, до яких належав і сам В. Винниченко, проповідуючи справедливість і чесність, давали неправдиві свідчення в суді, жили з фальшивими паспортами, з метою конспірації брехали всім і кожному, а також відвідували публічні доми, засуджуючи при цьому ремесло куртизанок.

Головний герой роману «Заповіт батьків» зображений на перехресті конфліктів у власній сім'ї та в колі знайомих. Сюжет твору сконцентровано навколо лікаря Петра Заболотька, який поступово перетворюється в розповсюджувача нової моралі, він стає творцем власної теорії, що ставить з ніг на голову все місто.

Першим поштовхом для Петра Семеновича був стан відчаю його брата, гімназиста Данька, що підхопив сифіліс, і з мазохістською насолодою мучить себе нав'язливою ідеєю про власну непотрібність та грішність. Хлопець вважає, що його заразила Тоня (приймачка Заболотьків), яка йому дуже симпатизує. Данько навіть думає про самогубство, хоча цілком очевидно, що на такий крок йому не вистарчить сміливості. Намагаючись врятувати брата, Петро Семенович із практикуючого сімейного лікаря стає одним із першопрохідців у лікуванні сифілітиків. Він їде в Німеччину, щоб згодом повернутися і розпочати власну нову практику. Непроста ситуація і з сестрою Мартою, яка постійно їсть цукерки і скучає, чекаючи на візити колишнього чоловіка Тимошука (він платить Марті за тілесні утіхи, як у публічному домі). Ці відвідини інколи розбавлені начебто серйозними намірами залицяльника Їжакевича.

Інша сюжетна лінія розповідає про сім'ю Гарбузенкових, у якій Петро Семенович лікував господаря-юриста, що згодом теж виявився сифілітиком. Із донькою Гарбузенкова Санею у Заболотька складаються стосунки з натяком на кохання. В Сані є ще брат Ніка, що зрадив у в'язниці своїх товаришів. Про це дізнався один із «друзів» дому Гарбузенкових Шапкін; він шантажує Ніку, вимагаючи плату за мовчання: Саня повинна стати його коханкою.

«Страшну кашу» у житті Петра Семеновича доповнює ситуація з Тонею, навколо якої – основна колізія роману. Як з'ясується, дівчина мала почуття до Петра Заболотька. Вона пише Даньку листа, в якому засуджує братів: молодшого за те, що занастив її, а старшого – за те, що він як лікар допоможе Данькові, а їй, бідній дівчині, одна дорога – в дім розпусти.

Петро намагається врятувати Тоню. Мандруючи публічними домами, Заболотько стає частиною таємничого нічного життя міста. Знаковим, на наш погляд, є той факт, що автор говорить не про один будинок розпусти, а про багато. Петру доводиться довго ходити, щоб знайти Тоню. З миті розмови із дівчиною лікар відчуває внутрішній обов'язок врятувати пропашу душу. Тим самим він готує основу для бунту проти системи цінностей, у якій проститутки – це сміття, нижча раса.

У романі «Заповіт батьків» декілька персонажів одночасно є носіями тривоги. Персональні точки зору, підпорядковані задумові недієгетичного (за класифікацією В. Шміда [Шмід 2003]) наратора, омовлюють тривогу персонажів. Їх у тексті роману можна класифікувати на два типи: 1) носії тривоги

відсутності змісту: усі члени сім'ї Гарбузенкових, Данько і Петро Заболотьки; 2) носії тривоги осуду: Данько, Тоня та її подруги-проститутки. Цей поділ тривоги ми використовуємо із роботи П. Тіллїха «Мужність бути». Тривога відсутності смислу пробуджується при втраті духовного центру, при втраті відповіді, нехай навіть символічної і опосередкованої, на питання про смисл існування [Тіллїх 2005: 15]. Отож тривога відсутності сенсу існування співзвучна із відкриттям перед людиною величезної прірви, в якій панує невідомість. Тривога осуду, за П. Тіллїхом, є наслідком тривоги вини з приводу порушення моральної норми [Тіллїх 2005: 17]. Ця тривога створює екстремальну ситуацію, в якій людина перебуває на межі відчаю і боязні бути осудженою за свій вчинок.

Сім'я Гарбузенкових читачеві презентована із оцінного плану точки зору іншого персонажа – лікаря Петра Заболотька. Дім Гарбузенкових для нього – це світ навиворіт із безліччю парадоксів, в якому все має свій завуальований, інший сенс. «Меблі, посуд, ляmpi, килими, попільнички, речі найпростішої необхідності, що їм, здавалось би, не було вже чого клопотатись про «душу», – ні, і ті існували тільки для неї. Стілець – не стілець, а якась прикраса, легка, тендітна, що на неї великій людині й сідати було ніяково. Ляmpi зовсім не для того висіли, щоб світити, а щоб нагадувати квіти, птиці та таке інше» [Винниченко 1926: 18]. Петро бачить усі відмінності цього загадкового світу від того, що оточувало його з дитинства по цей день, але не може усвідомити, яка мета такого способу життя.

Світ, незрозумілий для «шлунку» – розуму, вабить лікаря Заболотька. «Він подібний був до мирного, лагідного сім'янина, що раптом полюбив ходити в галасливий, гуливий ресторан. Сам сім'янин не п'є там, не галасує, а тим часом ходить туди а й ходить, немов би самим чадом ресторана п'яючи себе» [Винниченко 1926: 18]. Намагання Петра Заболотька досягнути розумом хід вчинків і думок Гарбузенкових раз у раз натикалося на стіну їхніх непевних забаганок.

Модерні збочення і фантазії Ніки, Сані, їхнього батька – це конкретні вияви тривоги відсутності сенсу існування. «Всі вони чимсь були незадоволені, чогось хотіли і не знаходили. Вони все випробовували й до всього ставились так, як хворі діти до їжі – вередливо, нудливо» [Винниченко 1926: 19]. Адвокат Гарбузенков облаштував для kota Тома окрему кімнату із зручностями, що більше нагадувала котячий гарем. Ніка придумав для мишей клітку-катівню; спостерігав за муками тварин, з насолодою п'ючи каву. Саня не була послідовною у тому, що думала і говорила, з легкістю ображала і просила прощення, перестрибувала з теми на тему у розмові; ніщо не приносило їй задоволення і заспокоєння. «Сучасна мораль розриває людину», – задекларував В. Винниченко у висновковій частині публіцистичного нарису «Про мораль пануючих та мораль пригноблених» [Винниченко 1911: 90]. З однієї сторони – «скрижальні елементи світогляду» [Винниченко 1926: 160], «заповіти батьків» бути чесним, віруючим, а з іншої – реальність, яка кричить: усі відвідують публічні доми, усі брешуть, вбивають і крадуть.

До знайомства із Гарбузенковими Петро Заболотько не зустрічався з таким алогізмом існування, із такою неприкритою «душею». Вдома «... була певна необхідна логіка, закономірність у почуттях і подіях <...> Дома було все просте й ясне, починаючи з спокійних, трішечки старомодних меблів та кінчаючи тугою Марти. Коли раділи, то, значить, трапилось щось приємне» [Винниченко 1926: 11]. Спосіб життя сім'ї Заболотьків підпорядковувався раціоналізованому, «шлунковому» порядку, встановленому батьком-професором, і в цьому вчувався відгомін народництва, навіть міщанства.

На протигагу до цього спосіб життя Гарбузенкових відображав тогочасну крайність, впадання у безодню беззмістовного існування. Персональна точка зору Данька дає таку безперспективну характеристику часу «модерни»: «Нічого тепер нема. Футбол, гімназистки, порнографія, п'яцтво, клюби самогубців» [Винниченко 1926: 66]. Тотальна зневіра і безнадія Данька відображає те, що відчувала і переживала більшість людей, яким «істини добра та правди, великі заповіти батьків» [Винниченко 1926: 171] не давали відповідей на незрозумілі буттєві, чи навіть буденні питання.

Домострої Заболотьків та Гарбузенкових були різко протилежними. Із усвідомлення різючих відмінностей між ними Петром Заболотьком розпочалася боротьба «шлунку» і «душі» – раціонального та ірраціонального в його світоглядній системі. «“Шлунок” каже: зло в тому, що порушуються закони, встановлені для тіла. А «душа» – навпаки: зло в тому, що порушуються закони моралі [Винниченко 1926: 144]. Та ні шлунок, ні душа не можуть вирішити проблему гріха. І це цілком закономірно, бо сам Петро Заболотько живе у бездуховності. Він навіть не припускає існування третього компонента – духа: «Людина – явище, суспільний процес, а не щось розбите на дві засіки, чорт забирай, нарешті!» [Винниченко 1926: 145]. Лікар опинився між двома вогнями, кожен боляче дошкуляв та обпікав, спонукаючи бути вірним саме йому. Стан лімінальності [Енциклопедія постмодернізму 2003: 236] став для нього великим випробуванням.

Петро Заболотько, живучи «шлунковим» способом, теж відчуває тривогу відсутності сенсу. Поряд із чітким графіком, старанними прийомами пацієнтів та добрим виконанням лікарських обов'язків, він часто переживає «бумбу». «Бумба» була назва, що її дала Люся одному його чудному станові. Раз у

місяць, а то й частіше, Петрові Семеновичеві, ставало якось нудно, непокоїно, наче він щось десь забув, та не міг згадати, де саме. Він кидав заняття, до пацієнтів ставився мляво, недбало й балакав глухим голосом, од якого слова звучали, як саме «бум-бум» (звідси і назва «бумби»). У такому стані його дратувала власна звичка пояснити все «шлунок». А в той же час він не міг позбавитись її, і тут же машинально навіть, цьому роздратованню підшукував якунебудь суто фізіологічну причину» [Винниченко 1926: 15]. «Бумба» гнала лікаря Заболотька на Красногорську у публічний дім, у шинок; вона заставляла забути про «шлунок». Марія Панкратівна, мати Заболотьків, витоки «бумби» пояснювала тим, що «він у бога не вірив, про мікробів більше думав, аніж про духовні цінності» [Винниченко 1926: 15-16]. Згодом «бумба» стала постійною, Петро Семенович намагався заглушити її візитами до Гарбузенкових, та кожного дня почував її все виразніше.

На відміну від Данька, який зустрівся з невідповідністю моральних законів реальності, Петро Семенович є більш пристосованим до життя у суспільстві подвійних стандартів. «Треба мати пошану до себе, треба перед самим собою бути чистим, щоб жити з певністю та гідністю» [Винниченко 1926: 69] – це орієнтир лікаря Заболотька. Цікаво, що він співзвучний з думками В. Винниченка. Називаючи мораль способом залякування, видуманою релігією для робітників, він визнає лише один варіант існування – позбутися мук розладу із гнобительською мораллю, наблизитися до свободи шляхом повного відсторонення від неї, не старатися бути чесним з її законами, а бути чесним тільки з самим собою [Винниченко 1911: 31]. Петро Заболотько намагається і брата навчити пристосуванства до «заповітів батьків» і до отримання внутрішньої рівноваги від заспокоєння чесністю з собою. Вона повинна виправдати «гріх», принести прощення і бажання жити.

Пошуки невідомо чого, свого місця під сонцем, що засіли у головах Данька, Сані та Ніки Гарбузенкових, старого адвоката Гарбузенкова, лікар Заболотько трактував як наслідки сифілісу. Але він сам, не маючи хвороби, страждав «бумбою». Варто зазначити, що із розвитком сюжету згадок про «бумбу» немає. Тривога відсутності сенсу і пошук центру для виправдання потрібності життя для Петра Заболотька зміщується у бік допомоги Данькові і Тоні.

Лікар переконаний, що його святий обов'язок – вилікувати брата та інших сифілітиків. Із цими міркуваннями Заболотько розпочав навчання у Німеччині, а згодом і лікувальну практику. Зрозумівши, наскільки проблема сифілісу масштабна, Заболотько хоче діяльність проститутток прикрити маскою звичайного сегмента обслуговуючої сфери суспільства. Так із звичайного персонажа Петро Заболотько перетворюється на «героя з теорією», центром якої є «гріх». Це поняття кореспондується із вільними сексуальними контактами та їхнім наслідком – сифілісом.

Брат Петра Заболотька, загублена душа Данько, є вкрай безнадійним та розгубленим. Його самобичування і навмисне патетичні листи до Петра – вияви тривоги відсутності сенсу існування. «Ти можеш плювати на мене, що я ходив до проститутток, але я... не міг інакше...», – каже персонаж Данько у розмові з Петром, визнаючи, що мав стосунки із багатьма жінками [Винниченко 1926: 52]. Ні «душа», ні «шлунок» не можуть допомогти зневіреному Данькові. «А головне – нема надії» [Винниченко 1926: 67]; навіть якщо б йому вдалося вилікуватися від сифілісу, він відчуватиме, наскільки є «поганим» і непотрібним.

«В кількісному обчисленні роду (тобто з боку його сутності) чуттєвість є гріховністю; у відношенні до індивіда вона не є такою, поки сам цей індивід, маючи в намірах гріх, не перетворить цю чуттєвість в гріховність» [К'еркегор 1993: 159]. Ілюстрацію цього знаходимо в романі «Заповіт батьків». Свою юнацьку чуттєвість під впливом тривоги відсутності сенсу існування Данько сам перетворив на грішність.

Підхопивши сифіліс, хлопець усвідомлює, що він та його почуття заплямовані гріхом назавжди: «Коли я вчинив гріх, то перед людьми я вже нечистий на віки» [Винниченко 1926: 68]. Він бачить із свого становища лише один вихід: смерть. Данько зразу ж виключає можливість врятуватися вірою у Бога, бо визнає, що не має її: «Коли б я вірив у бога, як мама, мені було б легше. Я б покаявся, висповідався б, і бог простив би всі мої гріхи. Я міг би бути чистий, і такий, як і всі. Але я не вірю, і через те ніколи вже не можу бути чистий» [Винниченко 1926: 68]. Данькові потрібне прощення, та нікому його прощати. Для хлопця вартісним може бути тільки Боже прощення і щире розкаяння. Його слова про потрібність цього не мають внутрішнього усвідомлення-підкріплення, вони порожні.

Тривога відсутності змісту існування та хлоп'яче невміння пояснити природу власного гріха згодом переростають у тривогу осуду. Данько боїться, що про його «гріх» дізнаються домашні, друзі-гімназисти чи ще хто-небудь. Цей страх погубив Тоню, адже хлопець не зізнався, що хворий сифілісом і заразив приймачку Заболотьків, котра шукала розраду для свого розбитого серця. Коли вдома ганебно ляляли хворих-сифілітиків, висловлювали свою відразу та огиду до них, Данько переживав нестерпні душевні муки. Описані епізоди самобичування хлопця вражають неприхованим натуралізмом. «Голівку його хотіла відсунути від тої паскудної плювальниці, а він як шарпнеться: «Тут моє місце, не чіпайте

мене!» [Винниченко 1926: 24]). Данько розуміє, що його моральне самоутвердження зазнало краху, і жоден вчинок не здатен сприяти актуалізації його людського призначення як синтезу душі і тіла при обов'язковій присутності духу.

С. Левицький у праці «Трагедія свободи» в етичному плані поділяє страх на три категорії: страх помилки, страх вини і страх гріха. Ось як він характеризує страх вини: «Страх провини має вже етичний акцент. Однак його природним наслідком є страх покарання – зовнішнього чи внутрішнього. І найстрашніше тут іманентне покарання, назване докорами сумління» [Левицький 1995: 237-238]. Варто зазначити, що під страхом автор розуміє саме тривогу вини. Персонажі мусять відповідати за те, ким стали. Усвідомлення цього і є названим типом тривоги.

Гостро переживає тривогу осуду Тоня. Петро Заболотько, відвідуючи публічний дім, в якому вона працює, з кожним приходом все більше емпатує їй, поділяє її тривогу. Клеймо проститутки – це найбільше покарання для Тоні та сотень таких, як вона, за скоєні необдуманно, свідомо чи у стані відчаю гріхи.

Проблема проституції гостро постала на часі у період модернізму. Не тому, що модерністський світогляд відкидав архаїчну мораль; це явище древнє, як світ, і скажімо, у Римській імперії носило набагато відкритіший характер. Ця проблема яскраво ілюструвала відносний характер моралі. В. Винниченко назвав кричущим протиріччям те, що, користуючись століттями послугами проститутток, усі водночас женуть їх від себе із беззмістовним презирством [Винниченко 1911: 79]. Він порушує цю тему у «Щаблях життя», а згодом у «Чесності з собою» та в «Заповіті батьків». Ідея створення профспілок для проститутток належить самому В. Винниченкові, вона ж о-мовлюється у рефераті, виголошеному Петром Заболотьком.

Простір роману умовно можна поділити на два світи: «грішних» (проститутки) і «чесних» (відвідувачі дому розпусти, ті, хто засуджує проституцію, але користується її послугами). Інколи «грішники» виправдовували свої вчинки бажанням помститися «чесним»: «Але були ще й інші причини, що викликали цей нахабний тон, цинізм та блюзнірство. Наприклад, бажання плюнути в лице «чесним». А, мовляв, ти нас зневажаєш, гидуєш нами, а сам ідеш сюди! Ну, так от же тобі. Я теж плюю на вас, на ваші святині, закони, установи, пристойності, на все. Плюю на вас, на себе, на те, що сама вважаю за чисте та святе, плюю зо сластією одчаю, п'яніючи від самого того, що я можу плюнути» [Винниченко 1926: 121]. Петро Заболотько стоїть на перехресті двох світів, він без «гріха», але пильно працює над тим, щоб виправдати грішність Тоні і сотень таких, як вона. Він хоч не користується послугами проститутток, але відчуває вже себе частиною їхнього світу. Лікар Заболотько пильно вивчає своїх пацієнтів-сифілітиків, даючи їм такі ж прізвиська, як і проститутки. Лише внутрішній зв'язок із ними та їхнім світом дозволив йому насмілитися на висунення теорії, яку сприйняли як крайнє відступництво.

Тоня та її подружки по нещастю своє сексуальне життя не вважають грішним, хоча об'єктивно воно таким і є. Їхня чуттєвість демонічна, вона тотожна грішності, бо не спрямована на продовження роду, не виправдана любов'ю як вищою християнською цінністю. До такої чуттєвості жінки-проститутки ставляться як до роботи. Їхня брутальність і вульгарність дають привід сумніватися, що такі люди можуть мати для себе щось святе. Це глибоко западало в душу головному персонажеві роману Петрові Заболотьку і спочатку дуже лякало його. «Насамперед, його вражало їхнє відношення до свого гріха. Вони його звали «роботою». *Гріха для них не було в цьому сенсі. Але не в відношенні до міста, а до самих себе. (Виділення наше. – І. Л.)* «Робота», «заведеніє», «заробіток», «вироблять на блондина», «працювати самотужки» – це були постійні їхні професійні вирази. Без ніякого сорому та й без цинізму обмірковувались вигоди чи невигоди тої або іншої форми праці» [Винниченко 1926: 119]. Така позиція проститутток – це не тільки імморалізм, а й аргумент на користь бездуховності. Тоня, а з нею й інші жительки публічного дому не соромляться тому, що вони, визначені у своїй онтологічній природі як синтез тіла, душі і духу, редукували частку останнього. Але з втратою духовності не загубили саму тривогу осуду.

У романі вказано, що Тоня свій гріх передчувала. «І, дійсно, останнім часом поводитись якось чудно, часто кудись ходила, не ховаючи цього, а навпаки, явно бажаючи, щоб помітили, *ніби сама набиваючись на щось*» (виділення наше. – І. Л.) [Винниченко 1926: 50]. Така поведінка ілюструє, якою великою мірою над дівчиною панувала тривога. С. К'еркегор вказує на те, що в індивіді вона може рефлексувати. Ніщо як предмет тривоги все більше і більше перетворюється в Щось. Це Щось є переплетінням передчуттів, передумовою до гріха, але в тій мірі, у якій мається у намірах людини сам гріх [К'еркегор 1993: 161]. Отже, ми з'ясували, що тривога може виступати причиною для скоєння гріха.

Тамара Гундорова вдало зауважує про одну з особливостей дискурсу «модерни», яка стосується сексуального питання: «Сексуальна проблематика загалом стає прикметою масової культури на початку ХХ ст. і набуває виразного урбаністичного підтексту. У творах Винниченка складання модерністського

дискурсу поширюється і на сферу сексу. Причому вона стає складовою екзистенціальної проблематики. Адже тілесність є формою існування, присутності людини в світі» [Гундорова 1997: 186]. У християнській догматиці склалася традиція трактувати сексуальне в якості грішного. С. К'єркегор пояснює це, користуючись визначенням людини як синтезу душі і тіла, який можливий лише з допомогою третього – духу. Коли тіло визначене як сексуальне, дух почуває себе чужим. Так з'являється сором, а в його основі – тривога. Зазначимо, що тривога в С. К'єркегора окреслена дефініцією страх. З цього приводу він пише: «Страх всередині сорому обумовлений тим, що дух почував себе чужинцем, – тепер дух вийшов переможцем, тепер він розглядає сексуальне як чуже собі і як комічне» [К'єркегор 1993: 167]. Ось чому в грецькій культурі (як і будь-якій іншій язичницькій) не спостерігалось відчуження від сексуального; вона була бездуховною. В тваринному світі стосовно сексуальності як функції продовження роду теж немає сорому. Його може відчувати лише людина, бо їй одній відома царина духу.

В християнстві, – пише філософ, – релігійне усуває еротичне – не просто як щось грішне, а як щось для нього байдуже, оскільки для духу немає різниці між жінкою і чоловіком. Коли духові стає страшно в соромі, він починає боятися наділяти себе сексуальною визначеністю. Як страх-тривога присутній в соромі, так само і у всіх еротичних насолодах. Мета християнства – йти далі за еротичне. [К'єркегор 1993: 169]. В його основі любов до ближнього, еротична ж розцінюється як грішна. У романі «Заповіт батьків» присутні гострі, та навіть непримиренні протиріччя між християнськими приписами та фікційною реальністю.

Через невпорядковані сексуальні зв'язки, перелюбство персонажі підхоплюють «люес», а потім самі ж визнають, що хвороба – це їхній гріх. Сифіліс у романі – клеймо гріха. Використовуючи потік думок-пригадувань лікаря Заболотька, наратор розповідає про жахливі вчинки проститутток, які спеціально «сувенірили» своїх клієнтів хворобою. З приводу цього у Заболотька були міркування про неможливість вилікувати сифіліс у місті: «Яка рація робити ці ін'єкції? – часто думалось йому. Ну, він зробить їх сто, двісті, тисячу; хай половина видужає, та що з того? Красногорська знову їх «засувенірить», «засувенірить» з приємністю, з насолодою, глузуючи та втішаючись» [Винниченко 1926: 124]. Ці роздуми мали свою рацію, адже зараження хворобою росло із геометричною прогресією. С. Шашков у резонансній для свого часу праці наводить вражаючі факти про шалені масштаби захворювання у Європі (наприклад, у Великобританії щорічно починали хворіти сифілісом («венерою») 1,652,500 людей) [Шашков 1872: 561].

Щоб підкреслити всеохопність фарисейської моралі, В. Винниченко подає у романі «Заповіт батьків» детальний опис нічного життя. Воно нагадує карнавал: все те, що святе вдень, вночі втрачає сенс; а порочне, брудне підноситься до рангу святого. Переодягання в публічних домах дівчат у тих постатей, які потрібні, і відповідна поведінка подиктовані попитом з міста, яке замовляло «карнавальні костюми». «Ті всі «циганки», «туркени», «гейші», «гімназистки», «чернички» і т. ін., що їх Петро Семенович бачив раз-у-раз у залах, і що за них часом йому ставало соромно, всі вони так одягались і викривлялись зовсім не через те, що в них був такий поганий смак. Цього вимагало місто, попит» [Винниченко 1926: 120]. Між містом і вулицею Красногорською, на якій розташований будинок розпусти, був нерозривний зв'язок: «Все, що там унизу вважалося за святе, чим жив низ, тут знаходило відобраз» [Винниченко 1926: 121]. Взаємозаміна сакрального і профанного ще більше підкреслює гріховність жителів міста, яких проститутки поділяють на «фуфирів», «плакс», «соплюнів», «простяків», «амурчиків».

Можна з сумом лише констатували моральний занепад часу. На кожному кроці зустрічаємося із неприкритою і цинічною розпустою, із статевим невіглаством, яке не потребує приховування і якому чужими є будь-які естетичні вимоги [Шашков 1879: 316]. Про невідворотність гріховного буття у творі сказано такими словами: «Законів життя проповідями не змінити. Ідуть! Корчачись від сорому, огиди, болю, страху, напиваючись або скромно похиливши голови, нещасливі чоловіки, дідки, хлопчики, «фуфирі» та «соплюни» – всі йдуть. Кишать ними щонаочі Красногорські вулиці. У місті сплять матері та жінки, а там, на горі, харчить надірвана гунява музика, «розоряється» «фуфир», плаче й б'ється головою об ліжку «соплюн», гнояться й руйнуються душі та тіла молодих «неприспособаних» жінок, гноючи та руйнуючи за собою й інших» [Винниченко 1926: 125].

«... Якою б не була моральна норма, – стверджує П. Тілліх, – людина володіє властивістю діяти їй наперекір, суперечити своєму сутнісному буттю, не виконувати свого призначення» [Тілліх 2005: 18]. Моральну норму у творі порушують усі без винятку: Марія Панкратівна (мати братів Заболотьків) робить це поганим ставленням до хворих-сифілітиків, Данько своїм «гріхом», Тоня й інші дівчата – проституцією, жителі міста – відвідуванням публічних домів, Марта – дивними стосунками із колишнім чоловіком Тимошуком і нинішнім залицяльником Їжакевичем, Ніка Гарбузенков – зрадою товаришів, Шапкін – підлим шантажем, Саня – брудним зв'язком з Шапкіним, врешті, Петро – своєю новою

«теорією» соціальної рівності для проституток. Небуття присутнє у кожному наступному вчинкові персонажів після скоєння ними гріха. П. Тіллїх констатує, що тривога вини присутня у кожному моменті морального досвіду. Це може привести людину до повного відкинення себе, до переживання того, що вона засуджена [Тіллїх 2005: 18]. Саме тому в творі немає жодного позитивного персонажа. Усі в ситуації загрозливого очікування вищого вироку за свої вчинки, які вони намагалися виправдати власноруч встановленими законами.

Отже, роман В. Винниченка яскраво ілюструє ситуацію внутрішньої розгубленості людини модернізму. Дискурс роману оприлюднює глибоко заховані екзистенційні дилеми персонажів. Вони носять у собі внутрішню тривогу, загрозу для духовного, морального та онтичного самоутвердження, загрозу саморуйнування.

Література:

- Винниченко В. Заповіт батьків // Винниченко В. Твори. Т. XXII / Володимир Винниченко. – Х., К.: Рух, 1926. – 200 с.; Винниченко В. О морали господствующих и морали угнетенных (Открытое письмо моим читателям и критикам) / Володимир Винниченко. – Львів, 1911. – 91 с.; Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Львів: Літопис, 1997 – 297 с.
- Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.; Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Ніла Вікторівна Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.; Кьєркегор С. Страх и трепет / Серен Кьєркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.; Левицкий С. А. Трагедия свободы / Сергей Александрович Левицкий / Составление, послесловие и комментарии В. В. Сапова. – М.: Канон, 1995. – 512 с. – (История философии в памятниках); Тіллїх П. Мужність бути. Небуття і тривога / Пауль Тіллїх. // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2005. – №37. – С. 8 – 29; Шашков С. С. История русской женщины / Серафим Серафимович Шашков. – Санкт-Петербург, 1879. – 352 с.
- Шашков С. С. История судьбы женщины, детоубийство и проституция / Серафим Серафимович Шашков. – Санкт-Петербург, 1872. – 590 с.; Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

В статтє обнaруженє нарaтивнє носителє екзистенциaлу тревогє в романє В. Винниченко «Зaвещaние родителей»; осуществлен aнализ присутствующих в художественном дискурсе тревогє отсутствия содержания существования и тревогє осуждения, a также анализ смежных проблем: нарушение морального императивa и совершение грехa.

Ключевые слова: тревогa отсутствия смысла существования, тревогa осуждения, мораль, грех, проституция.

Пилипишин С.І. к., філол. н. (Бережани),
Роман Б.Є., ст. викл. (Бережани)

УДК 82.091

ББК 83.3(0)5 (4Укр)

Рецепція творчості Івана Франка у літературній критиці кінця ХІХ – початку ХХ століть

У статті подано рецепцію творчості І. Франка в літературній критиці на межі ХІХ-ХХ століть крізь призму переосмислення сенсу українсько-російських взаємин. Автори звертають увагу на місце письменника в діалогах з іншими визначними особистостями того часу (М. Антоновичем, М. Грушевським).

Ключові слова: рецепція творчості письменника, літературна критика, українсько-російські взаємини, діалоги в літературі.

This article describes the perception of Franko's creative work in literary criticism at the end of XIXth and at beginning of XXth centuries in the light of rethinking the sense of Ukrainian and Russian relations. The authors note the writer's place in dialogues with other major figures of that time (M. Antonovych, M. Grushevsky).

Key words: perception of author's creative work, literary criticism, Ukrainian and Russian relations, literary dialogues.

На зламі ХІХ і ХХ віків українство, переборюючи несміливе українофільство, відзначало 200-літній ювілей нової української літератури. І. Франко написав з цього приводу віршовану промову «Великі роковини», прочитавши її як «пролог» до ювілейної вистави за п'єсою І.П. Котляревського «Наталка Полтавка». Як відзначив Ф. Погребенник, «жоден інший твір І. Франка не сприймався сучасниками з такою емоційною силою» [Українське слово 1995, 4: 13]. Після тріумфального виголошення цього тексту 1898 року зі сцени Львівського театру «Великі роковини» друкувалися тільки